

CZŁOWIEK I ŚWIAT W PRZESTRZENI AKSJOLOGICZNEJ WSPÓŁCZESNYCH MŁODYCH POLAKÓW (NA PODSTAWIE BADAŃ ANKIETOWYCH)

Beata Żywicka

Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, Przemyśl

<https://orcid.org/0000-0001-9453-9733>

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2021.7>

ADNOTACJA. Obraz prawdziwego człowieka i świata wykreowany w potocznej świadomości językowej i aksjologicznej współczesnych młodych Polaków na przestrzeni dwóch dekad (od roku 1990 do 2010) zasadniczo nie zmienił się. Istota prawdziwego człowieka – w opinii zdecydowanej większości respondentów – ujawnia się w jego czynach, postawie, zachowaniu i relacjach z innymi ludźmi. Jest to wyobrażenie człowieka inteligentnego, postępującego rozumnie i zgodnie z własnym sumieniem, kierującego się w życiu zasadami moralnymi, obdarzonego wrażliwością społeczną, otwartego na potrzeby innych ludzi, chętnie niosącego pomoc. Natomiast prawdziwy świat – widziany oczami młodych Polaków – łączy w sobie dwa współistniejące ze sobą wymiary fizyczny i społeczny. Jest to świat heterogeniczny, w którym najważniejsze miejsce zajmuje człowiek.

SŁOWA KLUCZE: człowiek, świat, aspekt, ankieta słownika aksjologicznego (ASA).

Celem tego opracowania jest nakreślenie obrazu człowieka i świata ukształtowanego w potocznej świadomości językowej oraz aksjologicznej przez współczesnych młodych Polaków w ciągu 20 lat. Badaniem ankietowym objęto przede wszystkim młodych ludzi studiujących w lubelskich uczelniach publicznych. Analizie poddano materiał będący owocem trzykrotnie przeprowadzonego „eksperymentu lingwistycznego” (ankiety słownika aksjologicznego ASA). Pierwszy raz badanie zostało wykonane w 1990 roku, kolejne powtórzono w roku 2000 i 2010.

Uzyskany tą metodą „surowy” materiał językowy, czyli odpowiedzi studenckie, przybierały różną postać: pojedynczych wyrazów kojarzonych z badanymi nazwami wartości, związków wyrazowych, zestawień, czy też rozbudowanych konstrukcji składniowych. Pytanie postawione w ankiecie miało skłonić respondentów, by dzielili się swoimi osobistymi spostrzeżeniami dotyczącymi istoty prawdziwego człowieka i świata¹. Tego rodzaju ankieta mająca charakter otwarty, kognitywny, pozwoliła uchwycić ewolucję badanych zmian językowych w wybranym środowisku,

1 Polscy studenci, biorący udział w ankiecie, udzielali odpowiedzi na jedno pytanie *Co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwego człowieka?* i *Co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwego świata?*

odkryć wspólną bazę kulturową obecną w świadomości użytkowników powszechnej polszczyzny, a także zdiagnozować zmiany ilościowe, jakie zaszły w rozumieniu człowieka i świata po przełomowym roku 1989.

Człowiek w świetle danych ankietowych (ASA 1990, 2000, 2010)²

Człowiek według ASA 1990³

Obraz człowieka wyłaniający się z odpowiedzi respondentów w roku 1990 (ASA 1990)⁴ zdominowały w głównej mierze cechy psychospołeczne, które wyraźnie podkreślały stosunek człowieka do innymi ludzi (**dobroć, życzliwość, zrozumienie**), manifestowały jego postawę wobec innych (**bezinteresowne niesienie pomocy innym, otwarcie na innych, szacunek**), skupiały się na zachowaniach społecznych, które wymagały od człowieka pewnych określonych predyspozycji psychicznych i umysłowych, takich jak: **szczerłość, czułość, delikatność, odpowiedzialność, wrażliwość i miłość** okazywana drugiemu człowiekowi.

Tabela 1. Zestawienie cech prawdziwego człowieka według danych ankietowych z roku 1990, 2000, 2010 (ASA 1990, 2000, 2010), które uzyskały największą liczbę wskazań⁵. Źródło: opracowanie własne

Lp.	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
1.	posiada rozum / inteligencję (P); 19 / 4,28%	posiada godność ludzką (E); 20 / 4,61%	inteligencja / rozumność (P); 23 / 7,00%
2.	pomaga innym (A); 15 / 3,38%	posiada rozum / inteligencję (P); 18 / 4,15%	żyje w zgodzie z zasadami moralnymi (E); 21 / 6,34%

- 2 W każdym roku w badanej grupie znalazło się ok. 100 osób, w wieku od 19 do 25 lat, studiujących na kierunkach humanistycznych i ścisłych w różnych lubelskich uczelniach państwowych, tj. Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), Uniwersytecie Medycznym (UM daw. AM), Uniwersytecie Przyrodniczym (UP daw. AR), Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL) i Politechnice Lubelskiej (PL). W roku 1990 w ankiecie przeprowadzonej na UMCS wzięło udział 43 osoby, w tym 37 K i 6 M; na UM – 17 osób, 11 K i 6 M; UP – 17 osób, 6 K i 11 M; KUL – 8 osób, 8 K i 0 M, a na PL – 22 osoby, 0 K i 22 M. W roku 2000 ankiecie poddano na UMCS – 25 osób, w tym 22 K i 3 M; na UM – 16 osób, 9 K i 7 M; UP – 6 osób, 6 K i 0 M; KUL – 11 osób, 11 K i 0 M, a na PL – 50 osób, 14 K i 36 M. Natomiast w roku 2010 odpowiedzi udzieliło z UMCS – 22 osoby, w tym 21 K i 1 M; z UM – 22 osoby, 16 K i 6 M; z UP – 19 osób, 12 K i 7 M; z KUL – 21 osób, 21 K i 0 M, a z PL – 27 osób, 19 K i 8 M.
- 3 Korzystam z wyników ankiety ASA 1990 i ASA 2000 dla hasła CZŁOWIEK opracowanych przez Iwonę Bielińską-Gardziel (2006, 448–453).
- 4 W roku 1990 odpowiedzi udzieliło 107 respondentów (N = 107), podając 168 charakterystyk deskryptorowych (D = 168), poświadczonych łącznie w 444 wyrażeniach-cytatach (W = 444).
- 5 W tabeli cechy deskryptorowe zestawiono według malejącej frekwencji, uwzględniając te, których występowanie było wyższe lub równe 4, natomiast przy podsumowaniu wyników wzięto pod uwagę wszystkie cechy, również te jednostkowe.

Lp.	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
3.	moralność (E); 15 / 3,38%	moralność (E); 17 / 3,92%	umiejętność pomagania (A); 16 / 2,00%
4.	jest uczciwy (E); 15 / 3,38%	pomaga innym (A); 16 / 3,69%	godność ludzka (E); 12 / 4,00%
5.	dobroć / życzliwość (A); 15 / 3,38%	jest uczciwy (E); 15 / 3,46%	umie kochać (A); 10 / 3,02%
6.	zdolny do przeżywania i okazywania uczuć (P); 15 / 3,38%	jest odpowiedzialny (A); 14 / 3,23%	okazuje szacunek innym ludziom (A); 10 / 3,02%
7.	miłość (A); 14 / 3,15%	posiada zdolność myślenia (P); 13 / 3,00%	uczciwość (E); 10 / 3,02%
8.	jest odpowiedzialny (A); 13 / 2,93%	dobroć / życzliwość (A); 12 / 2,76%	posiada zdolność myślenia (P); 8 / 2,41%
9.	posiada godność ludzką (E); 13 / 2,93%	miłość (A); 11 / 2,53%	empatyczny (A); 7 / 2,11%
10.	dobro – czyni / kieruje się nim (E); 11 / 2,48%	dobro – czyni/kieruje się nim (E); 10 / 2,30%	ma sumienie i żyje z nim w zgodzie (E); 7 / 2,11%
11.	posiada zdolność myśle- nia (P); 9 / 2,03%	zdolny do przeżywania i okazywania uczuć (P); 10 / 2,30%	odpowiedzialność (A); 7 / 2,11%
12.	ma sumienie i postępuje zgodnie z nim (E); 9 / 2,03%	jest tolerancyjny (S); 10 / 2,30%	posiada uczucia (P); 6 / 2,00%
13.	umiejętność współżycia z innymi (S); 8 / 1,80%	człowieczeństwo (A); 9 / 2,07%	humanitaryzm (A); 6 / 2,00%
14.	humanitaryzm (A); 8 / 1,80%	humanizm (E); 7 / 1,61%	żyje w zgodzie z warto- ściami (E); 6 / 2,00%
15.	humanizm (E); 7 / 1,58%	(w życiu) kieruje się ho- norem (E); 7 / 1,61%	wyrozumiałość (A); 5 / 1,51%
16.	potrafi zrozumieć dru- giego człowieka (A); 6 / 1,35%	umiejętność współżycia z innymi (S); 6 / 1,38%	jest tolerancyjny (S); 5 / 1,51%
17.	jest tolerancyjny (S); 6 / 1,35%	wolna wola (E); 5 / 1,15%	dobroć (A); 4 / 1,20%
18.	jest otwarty na innych (A); 6 / 1,35%	szanuje innych ludzi (A); 5 / 1,15%	potrafi współczuć (A); 4 / 1,20%
19.	postępuje „po ludzku” (A); 5 / 1,13%	posiada świadomość wła- snych czynów/ samego siebie (P); 5 / 1,15%	jest dobry (E); 4 / 1,20%

Lp.	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
20.	szanuje innych ludzi (A); 5 / 1,13%	ma sumienie/postępuje zgodnie z nim (E); 5 / 1,15%	ma wolną wolę (E); 4 / 1,20%
21.	kultura (K); 5 / 1,13%	ma na względzie dobro innych (S); 4 / 0,92%	(w życiu) kieruje się honorem (E); 4 / 1,20%
22.	wrażliwy na krzywdę bliźniego (A); 4 / 0,90%	stosunek do innych ludzi (S); 4 / 0,92%	(wyróżnia go) kultura osobista (K); 4 / 1,20%
23.	ma cel w życiu (P); 4 / 0,90%	rozwija się wewnętrznie (P); 4 / 0,92%	szczerłość (P); 4 / 1,20%
24.	jest radosny (P); 4 / 0,90%	przyjaźń (A); 4 / 0,92%	–
25.	jest pracowity (B); 4 / 0,90%	potrafi zrozumieć drugiego człowieka (A); 4 / 0,92%	–
26.	jest odważny (P); 4 / 0,9%	jest sprawiedliwy (S); 4 / 0,92%	–
27.	kieruje się honorem (E); 4 / 0,9%	jest otwarty na innych (A); 4 / 0,92%	–
28.	człowieczeństwo (A); 4 / 0,90%	humanitaryzm (A); 4 / 0,92%	–

W centrum znaczeniowym badanego pojęcia znalazły się także cechy psychiczne (psychologiczne) obejmujące szczegółowe opisowe charakterystyki związane z wymiarem intelektualnym (**inteligencja / rozum, zdolność myślenia**) duchowym i emocjonalnym (**zdolność do przeżywania i okazywania uczuć, radość** oraz **odwaga**, zwłaszcza w przeciwstawianiu się życiowym trudnościom, **posiadanie pragnień i celów**, które chce realizować). Niemniej znaczące miejsce zajęły cechy etyczne związane z **moralnością, ludzką godnością, uczciwością, sumieniem, wolną wolą, czynieniem dobra i honorem** oraz społeczne nazywające zachowania społeczne, relacje międzyludzkie, skupione m.in. na **umiejętności współżycia z innymi, czy tolerancji**.

Człowiek według ASA 2000

Obraz człowieka w roku 2000⁶, podobnie jak 10 lat wcześniej, koncentrował się w dużej mierze na cechach psychospołecznych (wśród cech nowo odnotowanych znalazła się tylko jedna – **przyjaźń**), ale już na drugim planie pojawiły się cechy

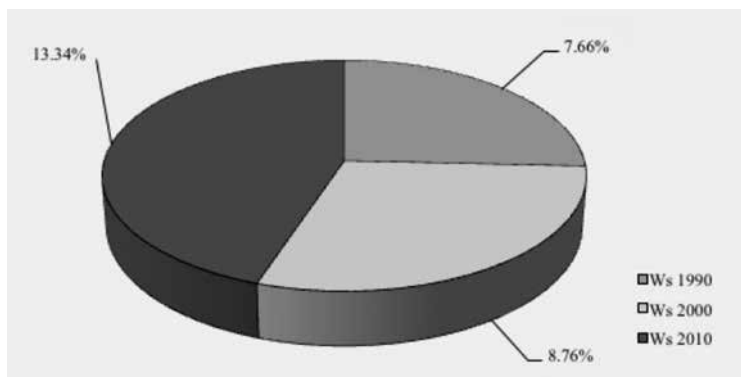
6 W roku 2000 na to samo pytanie odpowiedziało 102 osoby (N = 102), podając 158 cech deskryptorowych (D = 158) powtórzonych w sumie na poziomie cytatów 434 razy (W = 434).

związane ze sferą etyki, a wśród nich liczne wskazania na właściwą człowiekowi **godność ludzką (człowieczeństwo)**. Młodzi ludzie, tak samo jak ich rówieśnicy w roku 1990, podkreślali znaczącą pozycję cech psychologicznych, natomiast dobitniej akcentowali sferę społeczną. Częściej zwracali uwagę na większą **tolerancyjność, sprawiedliwość, świadomość własnych czynów i samego siebie, dbałość o dobro innych** oraz **ciągły rozwój duchowy i umysłowy**. Za szczególnie ważne uznali **wzajemne stosunki z innymi ludźmi, umiejętność współżycia**, a także **tolerancję**.

Człowiek według ASA 2010

Po 20 latach – w roku 2010⁷ – młodzi Polacy opisywali człowieka prawie tak samo jak ich rówieśnicy w latach poprzednich. Jądro semantyczne pojęcia ponownie zostało zdominowane przez dwie cechy najczęściej przywoływane przez respondentów uwydatniające **inteligencję i rozumność** człowieka oraz **życie w zgodzie z zasadami moralnymi**. Te cechy uzyskały stosunkowo wysoki wskaźnik stereotypizacji nazwy ($Ws = 13,34\%$) w porównaniu z wynikami otrzymanymi w roku 1990 (7,66%) i 2000 (8,76%) co dowodzi, że pojmowanie człowieka przez młodych Polaków w roku 2010 jest w dużej mierze zawężone i wysoce schematyczne (por. wykres 1). Poza tym w wypowiedziach respondentów w roku 2010 w sferze jądrowej nie pojawiły się żadne nowe cechy. Kilka nowych cech wystąpiło w sferze peryferyjnej, na obszarze tzw. konotacji słabych reprezentowanych przez **szczerść, kulturę osobistą, współodczuwanie i współczucie**.

Wykres 1. Porównanie wskaźników stereotypizacji prawdziwego człowieka w ASA 1990, 2000 i 2010. Źródło: opracowanie własne

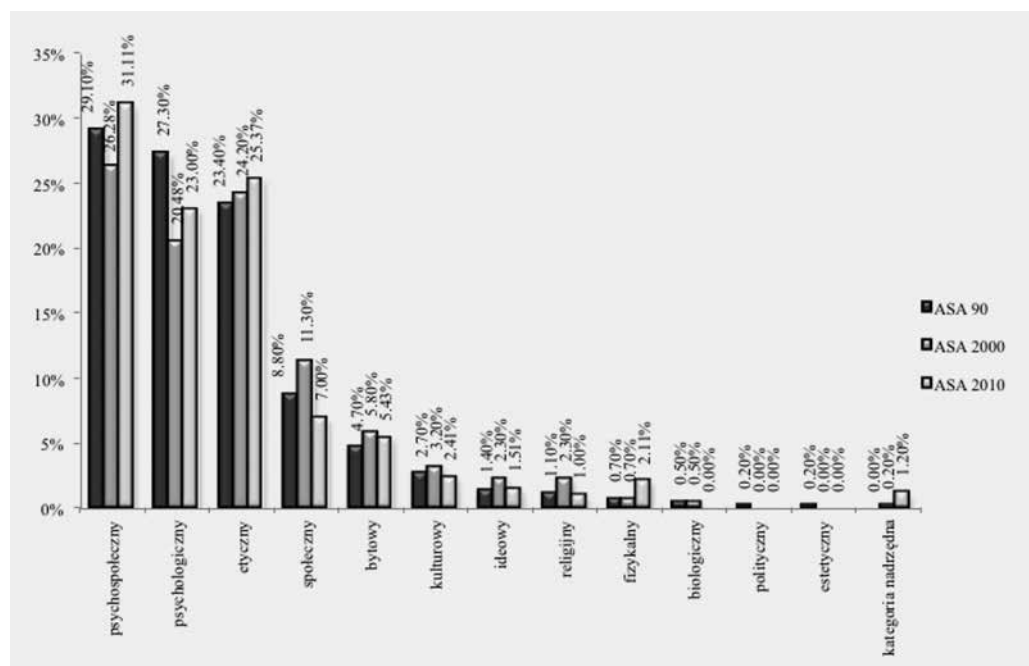


7 W roku 2010 na pytanie o istotę prawdziwego człowieka odpowiedzi udzieliło 111 studentów ($N = 111$), wymieniając 137 cech deskryptorowych ($D = 137$), powtórzonych łącznie na poziomie 331 cytatów ($W = 331$).

Obraz człowieka na przestrzeni 20 lat – konfrontacja wyników badań ankietowych (ASA 1990, 2000 i 2010)

Porównując wyniki trzech akcji badawczych, należy zwrócić uwagę, że w obrazie człowieka nakreślonym przez młodych respondentów w roku 1990, 2000 i 2010 przeważały w głównej mierze cechy psychospołeczne (niesienie pomocy innym, miłość, życzliwość, odpowiedzialność, empatia, szacunek do drugiego człowieka, wyrozumiałość, przyjaźń), psychiczne (inteligencja / rozumność, zdolność myślenia, uczucia, radość, szczerść) i etyczne (uczciwość, moralność, godność, wolna wola, dobro, honor, życie w zgodzie z własnym sumieniem, z wartościami). Należy podkreślić, że w wypowiedziach respondentów w roku 2000 mocniej niż w 1990 i 2010 zaznaczył się wymiar społeczny (zob. wykres 2).

Wykres 2. Zestawienie cech prawdziwego człowieka w ujęciu aspektowym w roku 1990, 2000 i 2010 (ASA 1990, 2000, 2010). Źródło: opracowanie własne



W obrazie człowieka dostrzegalne zmiany semantyczne wykazujące statystycznie istotne różnice ilościowe (frekwencyjne) pokazujące stopień zmienności dotyczą tylko jednego aspektu – psychologicznego ($p=0,0052$)⁸. Osiągnął on najwyższą

8 Obliczenia zmienności frekwencyjnej dla aspektów przypisanych prawdziwemu człowiekowi na podstawie danych z ASA 1990 i ASA 2000 wykonała Małgorzata Brzozowska (2006, 57).

pozycję w roku 1990 uzyskując ponad 27%, najslabiej zaś podkreślił swoją obecność w roku 2000, obniżając lokatę o 7% (27,30% → 20,48%).

Uchwytne zmiany daje się zauważyć również w aspekcie psychospołecznym i społecznym, chociaż koniecznie trzeba zaznaczyć, że ich poziom zmienności nie jest na tyle znaczący, by można uznać go za statystycznie istotny. Pierwszy z wymienionych aspektów uzyskał znacznie więcej wskazań w roku 2010. Jego ranga w porównaniu z rokiem 2000 wzrosła prawie 5% (26,28% → 31,11%), drugi zaś największy wzrost odnotował w roku 2000 o prawie 4% (11,30%) w porównaniu z rokiem 2010 (7,00%) i o niecałe 3% (8,80%) z rokiem 1990.

Najbardziej stabilną pozycję zachował aspekt etyczny (zob. tabela 2). Dalsze aspekty (bytowy, kulturowy, ideowy i religijny) chociaż niewykazujące istotnych zmienności frekwencyjnych w czasie, okazały się równie istotne dla obrazu człowieka. Pozwoliły one dostrzec bogactwo i różnorodność cech znaczeniowych przypisanych prawdziwemu człowiekowi. Spośród szerokiego wachlarza cech deskryptorowych wpisanych w charakterystykę prawdziwego człowieka tylko dwie – **godność** ($p = 0,00032$)⁹ i **moralność / życie w zgodzie z zasadami moralnymi** ($p = 0,00036$) – wykazały się największą zmiennością statystyczną w ciągu 20 lat.

Tabela 2. Procentowe wskazania cech przypisanych człowiekowi w ankietach ASA 1990, 2000, 2010 według aspektów. Źródło: opracowanie własne

ASPEKT	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
psychospołeczny	29,10%	26,28%	31,11%
psychiczny	27,30%	20,48%	23,00%
etyczny	23,40%	24,20%	25,37%
społeczny	8,80%	11,30%	7,00%
bytowy	4,70%	5,80%	5,43%
kulturowy	2,70%	3,20%	2,41%
ideowy	1,40%	2,30%	1,51%
religijny	1,10%	2,30%	1,00%
fizyczny	0,70%	0,70%	2,11%
biologiczny	0,50%	0,50%	0,00%
polityczny	0,20%	0,00%	0,00%
estetyczny	0,20%	0,00%	0,00%
kategoria nadrzędna	0,00%	0,00%	1,20%

Sposób pojmowania człowieka przez młodych Polaków zasadniczo nie zmienił się. Człowiek niezmiennie jest postrzegany jako istota rozumna, inteligentna, po-

9 Obliczenia zmienności frekwencyjnej dla cech deskryptorowych (metawyrażeń) przypisanych prawdziwemu człowiekowi na podstawie danych z ASA 1990 i ASA 2000 wykonała Małgorzata Brzozowska (2006, 57).

siadająca zdolność myślenia, gotowa bezinteresownie nieść pomoc innym potrzebującym, potrafiąca kochać i szanować innych ludzi, umiejąca żyć z innymi w zgodzie, odpowiedzialna, życzliwa, sprawiedliwa, tolerancyjna, wyrozumiała, otwarta, postępująca „po ludzku”, potrafiąca kochać, współczuć i zrozumieć drugiego człowieka, żyjąca i postępująca w zgodzie z własnym sumieniem, kierująca się w życiu zasadami moralnymi, mająca ukształtowany system wartości, czyniąca dobro, uczynna, a także honorowa.

W odpowiedziach respondentów często pojawiała się stwierdzenie, iż prawdziwego człowieka poznaje się po stosunku do innych ludzi, umiejętności współżycia i współdziałania, otwartości na innych oraz zdolności współodczuwania stanów emocjonalnych drugiego człowieka. Należy dodać, że na potrzebę empatyczności najczęściej zwracali uwagę ankietowani w roku 2010. Dla ich rówieśników w roku 2000 i 1990 umiejętność spojrzenia na rzeczywistość oczami innych ludzi i zrozumienia ich postawy nie była aż tak istotna i być może dlatego wymieniali ją znacznie rzadziej.

Młodzi Polacy stworzyli wyidealizowany obraz człowieka, którego wyróżnia przede wszystkim człowieczeństwo mierzone godnością osoby ludzkiej oraz rozumność i inteligencja wpisane w ludzką naturę. Jest to *homo socialis* (człowiek społeczny), obdarzony samoświadomością, który niesie pomoc innym ludziom, współlistnieje, współdziała, współpracuje z innymi, ponieważ zależy on od grupy społecznej, a grupa społeczna zależy od niego, co przekłada się z kolei na jego podstawowe relacje międzyludzkie i zdobyte doświadczenia.

Świat w świetle danych ankietowych (ASA 1990, 2000, 2010)¹⁰

Świat według ASA 1990¹¹

Obraz świata wykreowany przez polskich studentów w roku 1990¹² ogniskuje się wokół trzech cech obejmujących wspólnotę ludzi, planetę ziemską i wszechświat.

10 W ankiecie wzięła udział ponad 300 osobowa grupa studentów w wieku od 19 do 25 lat, reprezentujących humanistyczny i ścisły profil studiów w różnych lubelskich uczelniach państwowych, tj. Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), Uniwersytecie Medycznym (UM daw. AM), Uniwersytecie Przyrodniczym (UP daw. AR), Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL) i Politechnice Lubelskiej (PL). W roku 1990 w ankiecie przeprowadzonej na UMCS wzięło udział 45 osób, w tym 37 K i 8 M; na UM – 17 osób, 12 K i 5 M; UP – 16 osób, 4 K i 12 M; KUL – 7 osób, 5 K i 2 M, a na PL – 19 osób, 0 K i 19 M. W roku 2000 ankiecie poddano na UMCS – 27 osób, w tym 25 K i 2 M; na UM – 13 osób, 12 K i 1 M; UP – 4 osoby, 4 K i 0 M; KUL – 12 osób, 10 K i 2 M, a na PL – 45 osób, 9 K i 36 M. Natomiast w roku 2010 odpowiedzi udzieliło z UMCS – 24 osoby, w tym 23 K i 1 M; z UM – 19 osób, 12 K i 7 M; z UP – 23 osoby, 14 K i 9 M; z KUL – 20 osób, 18 K i 2 M, a z PL – 27 osób, 14 K i 13 M.

11 Korzystam z opracowanych wyników ankiety dla hasła ŚWIAT w ASA 1990 i ASA 2000 przygotowanych przez Jerzego Bartmińskiego (2006, 436–441).

12 W ankiecie (ASA) przeprowadzonej w roku 1990 zebrano odpowiedzi od 102 osób (N = 102). Z ich wypowiedzi wyodrębniono 286 wyrażen cytatowych (W = 286), które przyporządkowano do 113 deskryptorów (D = 113).

Na pierwszym miejscu stawiany był „świat ludzki” identyfikowany z **ludźmi**, ich **miejscem** w świecie, a także z **państwami** i **narodami**. Tym cechom towarzyszyły bardziej szczegółowe charakterystyki tak opisowe, np. **wojny**, **podziały**, **rozmaitość ras**, **odmienność kulturowa**, jak i postulatywne: **pokój**, **wspólnota**, **współpraca** i **jedność**, czy rozumiana uniwersalnie **różnorodność**.

Tabela 3. Zestawienie cech prawdziwego świata według danych ankietowych z roku 1990, 2000, 2010 (ASA 1990, 2000, 2010), które uzyskały największą liczbę wskazań¹³. Źródło: opracowanie własne

Lp.	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
1.	ludzie (S); 21 / 7,34%	ludzie (S); 48 / 14,08%	ludzie, którzy go zamieszkują (S); 2 / 15,00%
2.	państwa (T); 10 / 3,50%	Ziemia (F); 25 / 7,33%	różnorodność kulturowa (K); 19 / 7,00%
3.	ogrom (F); 10 / 3,50%	życie (B); 15 / 4,40%	przyroda (G); 14 / 4,89%
4.	narody (X); 10 / 3,50%	pokój (I); 10 / 2,93%	kula ziemiska (F); 13 / 4,54%
5.	zwierzęta (G); 9 / 3,15%	zwierzęta (G); 8 / 2,35%	wszechświat (F); 11 / 3,84%
6.	kula ziemiska (F); 9 / 3,15%	rośliny (G); 8 / 2,35%	życie (B); 11 / 4,00%
7.	kontynenty (F); 9 / 3,15%	przyroda (G); 8 / 2,35%	kontynenty (F); 9 / 3,19%
8.	rośliny (G); 8 / 2,80%	solidarność (I); 7 / 2,05%	pokój (I); 9 / 3,19%
9.	przyroda (G); 8 / 2,80%	wojny (M); 6 / 1,76%	różnorodność narodowa (X); 9 / 3,19%
10.	środowisko (F); 7 / 2,45%	państwa (T); 6 / 1,76%	państwa (T); 7 / 2,48%
11.	miejsce ludzi (L); 7 / 2,45%	wszechświat (F); 5 / 1,47%	jedność (S); 6 / 2,12%
12.	wojny (M); 6 / 2,10%	morza (F); 5 / 1,47%	zwierzęta (G); 5 / 2,00%
13.	pokój (I); 6 / 2,10%	ekologia (I); 5 / 1,47%	globalizm (I); 5 / 2,00%
14.	wszechświat (F); 5 / 1,75%	wody (F); 4 / 1,17%	zróżnicowanie językowe (K) 5 / 2,00%
15.	wspólnota (S); 5 / 1,75%	rozwój (B); 4 / 1,17%	wody (F); 5 / 2,00%

¹³ W tabeli cechy ułożono według malejącej frekwencji, uwzględniając te, których występowanie było wyższe lub równe 4, natomiast przy podsumowaniu wyników wzięto pod uwagę wszystkie cechy, również te jednostkowe.

Lp.	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
16.	podzielony (T); 5 / 1,75%	oceany (F); 4 / 1,17%	obyczaje (K); 4 / 1,41%
17.	życie (B); 4 / 1,40%	lądy (F); 4 / 1,17%	rozwój (B); 4 / 1,41%
18.	Ziemia (F); 4 / 1,40%	kontynenty (F); 4 / 1,17%	klimat (F); 4 / 1,41%
19.	współpraca (S); 4 / 1,40%	globalizm (I); 4 / 1,17%	–
20.	różnorodność (K); 4 / 1,40%	–	–
21.	rasy (G); 4 / 1,40%	–	–
22.	kultura (K); 4 / 1,40%	–	–
23.	jedność (S); 4 / 1,40%	–	–
24.	istnienie (B); 4 / 1,40%	–	–

Młodzi respondenci utożsamiali świat również z **kulą ziemską**, **Ziemią**, **kontynentami**, a także żyjącymi na nim **zwierzętami** i **roślinami**. Generalnie młodym ludziom towarzyszyła wizja świata ze wszystkim co ich otacza i stwarza warunki do **życia**, a mianowicie z **przyrodą** oraz **środowiskiem**. Na nieco dalszej pozycji pojawił się **wszechświat**, a jego niekwestionowany atrybut – **ogrom** – był wymieniany stosunkowo często.

Świat według ASA 2000

W roku 2000¹⁴ młodzi respondenci patrzyli na świat przez pryzmat cech społecznych i fizycznych, kojarzonych w pierwszej kolejności z **ludźmi**, w drugiej zaś z **Ziemią**. Te dwa komponenty znaczeniowe uzyskały najwyższy wskaźnik stereotypizacji ($W_s = 21,41\%$), konstytuując jądro semantyczne badanego pojęcia.

Do świata pojmowanego jako wspólnota ludzka odnoszą się wymieniane w kolejności cechy, takie jak: **pokój** i **wojna**, **solidarność**, podział na **państwa**, **rozwój** i **globalizm**. Z kolei do świata rozumianego jako planeta ziemską odnoszą się cechy: **morza** i **oceany** czasem wyodrębniane jako **wody**. Do tego zespołu cech zostały zaklasyfikowane również **kontynenty**, **lądy**, **przyroda** oraz **życie**, a w kolejności także **zwierzęta** i **rośliny**, łączone ze środowiskiem naturalnym, które – zdaniem respondentów – powinno podlegać **ochronie ekologicznej**, ponieważ – jak napisał jeden z respondentów – *świat jest dla ludzi i aby dalej istniał nie powinien być przez nich niszczone*.

14 Po 10 latach na to samo pytanie odpowiedzi udzieliło 101 badanych (N = 101). Wyodrębniono 341 segmentów cytatowych (W = 341), które z kolei przypisano do 129 metawyrażeń deskryptorowych (D = 129).

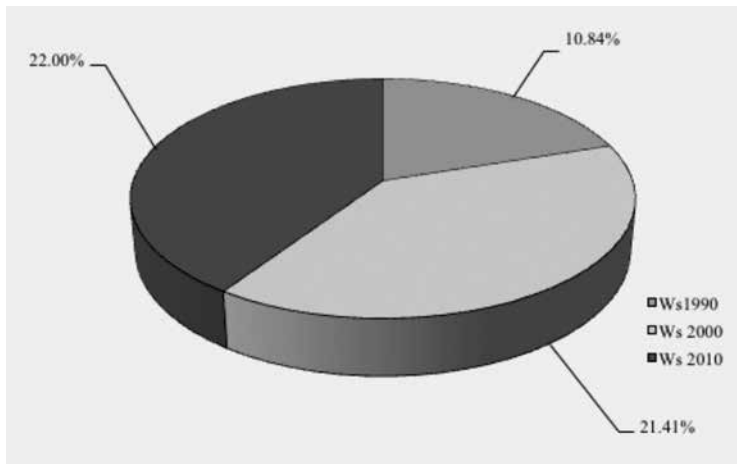
W roku 2010 równie ważne dla młodych ludzi pozostaje utożsamienie świata z **wszechświatem** oraz **kosmosem**. Do takiego postrzegania odnoszą się liczne, choć o niskiej frekwencji cechy, takie jak: ogrom, układ słoneczny, gwiazdy, przestrzeń, bezkres, teoria względności i inne.

Świat według ASA 2010

W roku 2010¹⁵ respondenci patrzyli na świat wyraźnie z perspektywy dwu kategorii społecznej i kulturowej. Podobnie jak w latach poprzednich o prawdziwym świecie decydują **ludzie, którzy go zamieszkują** oraz zachowywana przez nich **różnorodność kulturowa**. Tym razem te dwa komponenty znaczeniowe znalazły się na pierwszych pozycjach listy frekwencyjnej, uzyskując najwyższy wskaźnik stereotypizacji 22,00% ($W_s = 22,00\%$).

Warto podkreślić, że najniższy wskaźnik stereotypizacji dwóch cech dominujących odnotowano w roku 1990, wyniósł on zaledwie 10,84%. A zatem był ponad dwukrotnie niższy niż w roku 2000 i 2010.

Wykres 3. Porównanie wskaźników stereotypizacji prawdziwego świata w ASA 1990, 2000 i 2010. Źródło: opracowanie własne



W roku 2010 do stałego grona cech dołączyły dwie zupełnie nowe cechy, wcześniej nienotowane, wzbogacające obraz świata od strony kulturowej, wskazujące na **zróżnicowanie językowe i obyczajowe**.

15 W ASA 2010 analizie poddano wypowiedzi 113 respondentów ($N = 113$), wydzielając 82 charakterystyki deskryptorowe ($D = 82$) poświadczane łącznie na poziomie cytatów 282 razy ($W = 282$).

Obraz świata na przestrzeni 20 lat – konfrontacja wyników
badań ankietowych (ASA 1990, 2000 i 2010)

W obrazie prawdziwego świata w przeciągu 20 lat zdecydowanie wyróżnia się aspekt fizyczny, do którego odnosi się ok. 30% wszystkich odnotowanych wyrażeń (zob. tabela 4 i wykres 4).

Tabela 4. Procentowe wskazania cech przypisanych światu w ankietach ASA 1990, 2000, 2010 według aspektów. Źródło: opracowanie własne

ASPEKT	ASA 1990	ASA 2000	ASA 2010
fizyczny	28,00%	30,50%	23,40%
społeczny	14,30%	19,60%	22,34%
bytowy	12,90%	14,40%	10,00%
biologiczny	10,00%	8,20%	8,00%
polityczny	8,40%	2,90%	5,00%
kulturowy	8,40%	3,20%	11,00%
narodowościowy	3,80%	0,90%	3,19%
psychologiczny	3,10%	2,30%	0,00%
etyczny	2,80%	1,20%	0,35%
lokacyjny	2,80%	1,90%	2,06%
ideowy	2,40%	10,30%	9,21%
militarny	2,40%	0,90%	0,35%
religijny	1,70%	1,80%	1,41%

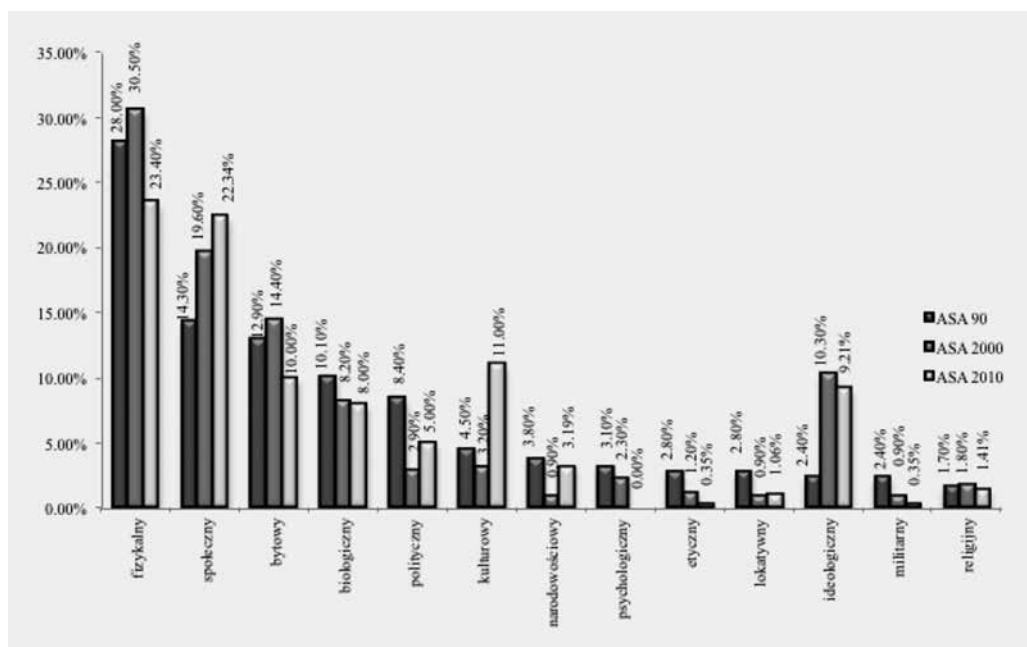
Tak samo istotny dla obrazu prawdziwego świata okazał się aspekt społeczny ukierunkowany na współpracę i jedność, a także bytowy związany z życiem, istnieniem, oraz z rozwojem, zwłaszcza technologicznym. Warto zwrócić uwagę, że ranga aspektu społecznego – jako jedyne spośród wymienionych – systematycznie wzrastała na przestrzeni 20 lat od 14,30% do 22,34%. W roku 1990 stosunkowo wysoki wskaźnik procentowy uzyskał jeszcze aspekt biologiczny (przyroda, zwierzęta, rośliny, różnorodność ras), którego ranga – podobnie jak aspektu narodowościowego i aspektu politycznego związanego z działalnością instytucji państwowych – spadła wyraźnie w roku 2000 i nieco w 2010. W znacznym stopniu natomiast wzrosła pozycja aspektu ideologicznego, zorientowanego na pokój, ekologię, globalizm, solidarność, wolność, równość, brak rasizmu, kosmopolityzm, bezpieczeństwo. W wypowiedziach respondentów w roku 2010 mocniej niż w 1990 i 2000 zarysował się aspekt kulturowy, reprezentowany głównie przez różnicowanie kulturowe, językowe i obyczajowe. W obrazie świata nakreślonym przez młodych

Polaków w roku 1990, 2000 i 2010 najbardziej zaskakująca jest znikoma obecność czynnika religijnego i zupełny brak wymiaru historycznego.

Zmiany semantyczne wykazujące niewielkie statystycznie istotne różnice ilościowe (frekwencyjne) i pokazujące stopień zmienności dotyczą aspektu politycznego $p = 0,0024$ (w roku 1990 pojawił się z 8,40% wskazaniem, natomiast 10 lat później już tylko z 2,60%), narodowościowego $p = 0,0138$ oraz ideowego $p = 0,0001$ ¹⁶. Zespół ten poszerzyły aspekt społeczny $p = 0,0002$ (wzrost o ponad 8 punktów procentowych z 14,30% w 1990 roku do 22,34% w roku 2010) i kulturowy $p = 0,0001$ (również wzrost o prawie 8% z 3,20% w roku 2000 do 11,00% w roku 2010).

Większe różnice frekwencyjne pomiędzy cechami tworzącymi dominantę semantyczną świata na przestrzeni 20 lat od roku 1990 do 2010 są wyraźniej zauważalne w odniesieniu do kilku istotnych metawyrażeń, takich jak: **Ziemia** $p = 0,00054$, **kula ziemiska** $p = 0,00098$, **ogrom** $p = 0,00138$, **narody** $p = 0,00138$, **ludzie** $p = 0,0064$ ¹⁷.

Wykres 4. Zestawienie cech prawdziwego świata w ujęciu aspektowym w roku 1990, 2000 i 2010 (ASA 1990, 2000, 2010). Źródło: opracowanie własne



16 Obliczenia zmienności frekwencyjnej dla aspektów politycznego, narodowościowego i ideowego na podstawie danych z ASA 1990 i ASA 2000 wykonała Małgorzata Brzozowska (2006, 57).

17 Różnicę statystyczną dla metawyrażeń: **Ziemia**, **kula ziemiska**, **ogrom**, **narody** i **ludzie** w ASA 1990 i ASA 2000 obliczyła Małgorzata Brzozowska (2006, 57).

Jerzy Bartmiński trafnie zauważa, iż „paradoksem jest to, że jakkolwiek najczęściej był brany pod uwagę aspekt fizyczny świata – traktowanie go jako kuli ziemskiej, globu – to cechą, która w obu ankietach [a także w ankiecie z 2010 roku – B. Ż.] znalazła się bezapelacyjnie na miejscu pierwszym listy frekwencyjnej cech, byli ludzie. Chyba dlatego, że jak napisał jeden z respondentów – *świat jest dla ludzi* (Bartmiński 2006, 441).

Wyobrażenie świata koncentruje się na dwu różnych sposobach jego rozumienia: czysto fizycznym, jako kula ziemską, i społecznym, jako wspólnota ludzi. Te dwa spojrzenia łączy kilka wspólnych elementów. Świat utożsamiany z Ziemią (kulą ziemską, globem) jest postrzegany jako środowisko życia, miejsce zamieszkania ludzi. Jest to świat ludzki (*res humanae*), przeznaczony dla ludzi, ponieważ to oni *nadają mu sens istnienia*. Świat widziany jako różnorodność, która tworzy pewną całość, składająca się z wielu form życia, współistniejących ze sobą, jawi się jako swoiste uniwersum. Istotę świata trafnie uchwycił Ryszard Kapuściński, zwany „cesarzem reportażu”. W jednym z wywiadów, nawiązując do powszechnie znanych słów Herberta Marshalla McLuhana, który nazwał świat globalną wioską, podkreślił, że „świat, w którym żyjemy, nie ma centralnego rządu. Żadnego wspólnego języka, żadnej wspólnej religii, żadnego wspólnego koloru skóry, żadnej wspólnej tradycji. Nic takiego nie istnieje. <...> Świat jest różnorodnością. Nie będzie inny”¹⁸.

* * *

Analiza zgromadzonego materiału dowiodła, że dla współczesnych młodych Polaków istota każdego człowieka zdecydowanie wyraża się w jego człowieczeństwie, często nazywanym ludzką godnością, w jego międzyludzkich relacjach opartych na życzliwości, odpowiedzialności, empatii, miłości, tolerancji, wyrozumiałości, szacunku do drugiego człowieka, szczerości, przyjaźni, uczciwości i moralności. Natomiast o istocie świata bezsprzecznie stanowią ludzie, którzy go zamieszkują. Człowiek (ludzie) i świat współistnieją ze sobą. Tworzą trwały związek oparty na swoistej symbiozie. Świat bez człowieka jest jedynie fizycznym tworem. To człowiek stanowi jego istotę i nadaje mu wartość egzystencjalną.

LITERATURA

BARTMIŃSKI JERZY, 2006, ŚWIAT, *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 436–441.

18 Wywiad z Ryszardem Kapuścińskim, Świat jest różnorodnością. Nie będzie inny, *Nowiny* 10 VIII 2006 r.

- BIELIŃSKA-GARDZIEL IWONA, 2006, *CZŁOWIEK, Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 448–453.
- BRZOWSKA MAŁGORZATA, 2006, *Istotność statystyczna różnic w rozumieniu nazw wartości w ankietach ASA 1990 i ASA 2000, Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 44–62.

The Human and the World in Axiological Space of Contemporary Young Poles (based on questionnaire survey materials)

Summary

The aim of this study is to outline the image of human and the world shaped in the common linguistic and axiological awareness by contemporary young Poles over the course of 20 years (from 1990 to 2010). The research material comes from experimental data (abbreviated as ASA) collected in three research actions carried out in 1990, 2000 and 2010.

In the image of a human, drawn by young respondents, dominated mainly psychosocial (helping others, love, kindness, responsibility, empathy, respect for another human being, understanding, friendship), psychological (intelligence / reasoning, thinking ability, feelings, joy, honesty) and ethical (honesty, morality, dignity, free will, good, honor, living in harmony with one's conscience, with values). They created an idealized image of a rational, intelligent man, endowed with human dignity, honest, guided by moral principles, living in harmony with his own conscience. It is a man (*homo / persona socialis*) who helps other people, coexists, interacts, and cooperates with others because he depends on the social group, and the social group depends on him, which in turn translates into his basic relationships and gained experiences.

On the other hand, in the picture of the world cited by ASA respondents, two different ways of understanding it met: purely physical, as a globe, and social, as a community of people. These two perspectives have several common elements. The world identified with the Earth (globe) is perceived as the living environment, the place where people live. It is a human world (*res humanae*), intended for people because they give it the meaning of existence. The world seen as a diversity that forms a whole, consisting of many life forms coexisting with each other, appears as a specific universe.

The analysis of the collected material proved that for contemporary young Poles, the essence of each person is definitely expressed in his humanity, often called human dignity, while the essence of the world is undoubtedly determined by the people who live in it.

KEYWORDS: human, world, aspect, axiological dictionary survey (ASA).
